

tomie sociálně třídní struktury společnosti, které nejsou a nemohou být přímým (automatickým) důsledkem změn v charakteru výrobních sil. Tyto změny (ať již probíhající, nazrávající či nezbytné) jsou významné při posuzování reálného a žádoucího chování příslušníků jednotlivých sociálních skupin, jejich společenské, zejména politické aktivity.

Uvedením a komentováním některých myšlenek práce J. Pudlák jsme se snažili ukázat, jak plodné může být využití politickoekonomických východisek ke zkoumání objektivní determinovanosti sociálního rozvoje. Otázka produktivní a neproduktivní práce přitom zaujímá zvlášť významné místo, protože (vztahujeme-li ji na celou oblast tzv. velké společenské dělby práce) při ní vystupují výrobní vztahy nejen jako určující společenské determinanty činnosti lidí, ale také jako to, co je činnostmi lidí reprodukováno. Uvedená dimenze výrobních vztahů je důležitá zejména za socialismu, kde do popředí vystupuje otázka realizace vlastnických vztahů. Zachycení dialektických přechodů mezi produktivní a neproduktivní prací (z hlediska vývoje i fungování socialistických výrobních vztahů) je východiskem konkrétně historické analýzy toho, kde a jak se realizují vztahy společenské organizace práce a společenského vlastnictví za socialismu.

Radim Valenčík

A. Sekot: Sociologie náboženství

Praha, Svoboda 1985, 343 s.

Pracovník brněnského Ústavu pro výzkum společenského vědomí a vědeckého ateismu CSAV napsal velmi rozsáhlou a vlastně naši první marxistickou práci o sociologii náboženství. Autor rozdělil svou práci po stručném úvodu na čtyři části. Každá z těchto částí je ještě vnitřně rozdělena podle kapitol. První část je zaměřena na sociologický pohled na náboženství a zahrnuje čtyři kapitoly. Druhá část se zabývá náboženstvím jako společenským jevem v pěti kapitolách. Ve třetí části autor pojednává o vztazích náboženství a společnosti; tato část má čtyři kapitoly. V poslední, čtvrté části autor analyzuje problematiku perspektiv náboženství ve čtyřech kapitolách.

V úvodu práce autor nastiňuje své pojetí vztahu mezi marxistickou filozofickou analýzou náboženství, historickým materialismem a sociologií náboženství. Tu pak jako sociologickou oborovou disciplínu (jež vychází z historického materialismu a má svůj vlastní pojmový i metodický aparát, provádí i empirické výzkumy náboženství) uvádí do souvislosti s vědeckým ateismem. Autor poukazuje na to, že se u nás dosud věnovala malá pozornost teoretickým rozborům základních problémových okruhů sociologie náboženství jako speciální sociologické disciplíny.

V první části, jejímž jednotícím přístupem je sociologický pohled na náboženství, se A. Sekot zabývá diskusí o charakteru sociologie náboženství a konfrontuje nemarxistické přístupy s marxistickým vymezením této sociologické disciplíny (s. 37). V poměrně rozsáhlé třetí kapitole podává kritiku buržoazní sociologie náboženství, počínaje jejími klasiky a konče současnými vlivnými a významnými směry a autory tohoto oboru. Kriticky zde analyzuje církevní teologickou sociologii, koncepcí strukturně funkcionální, fenomenologicky orientovaných sociologů (P. Berger, T. Luckmann) i symbolického interakcionismu. Vedle kritiky významných škol a směrů kritizuje také buržoazní sociologii náboženství podle jejího zastoupení ve vyspělých kapitalistických zemích (nejvíce je zastoupena sociologie americká, ale i sociologie anglické, francouzské i západoněmecké je věnována pozornost). Ve čtvrté kapitole první části podává autor pojetí marxistické sociologie náboženství jako součásti vědeckého ateismu.

Ve druhé části A. Sekot analyzuje náboženství především z hlediska sociální podmíněnosti náboženských představ, všímá si souvislosti a vztahů náboženství, magie a pověr. Přeměnu náboženství jako víry a přesvědčení v sociální instituci zkoumá v kapitole třetí, ve čtvrté podává typologii náboženských organizací v pořadí náboženský kult, sekty, denominace a církev. Poslední, pátá kapitola je zaměřena na zkoumání problematiky sociálních funkcí náboženství. Zde se především snaží zdůvodnit, které funkce je třeba považovat za hlavní a nejdůležitější. Současná buržoazní sociologie náboženství usiluje o zdůvodnění vysoce pozitivních funkcí náboženství i v dané etapě vývoje. Zvláště se zdůrazňuje funkce sociálně integrační a dále pak morální, kulturní. Sekot – s odvoláním na slovenského autora B. Kvasničku – akcentuje funkci iluzorné kompenzační.

Ve třetí části práce, která se soustřeďuje na analýzu vzájemných vztahů náboženství a společnosti, autor akcentuje sociologické aspekty vztahu náboženství a spo-

lečnosti a ve druhé kapitole člení tyto vztahy ještě podrobněji. Rozebírá pak vazby náboženství a ekonomického systému, dále vztah náboženství k ideologii, politice a sociální struktuře. Velmi závažná je kapitola třetí, věnovaná problematice náboženství a mládeže v kapitalistických i v socialistických zemích. Nesporně zajímavé jsou údaje, které na základě u nás provedených sociologických výzkumů ukazují větší míru zájmu o náboženství nebo vyšší stupeň religiozity u těch skupin mládeže, které se zabývají přímo studiem umění, jež bylo vyslovené spojeno s církevní praxí věroučného kultu — hudba, zpěv, malířství, sochařství, popřípadě i architektura. Čtvrtá kapitola je věnována sociologickým dimenzím religiozity, které mohou být zkoumány z hlediska vnějších pozorovatelných projevů nebo jako vnitřní prožívání a ztotožňování se s církví či náboženstvím. V kontextu této problematiky se jeví jako velmi důležitá i metodologická problematika typologie religiozity.

Poslední část recenzované publikace je zaměřena na problémy perspektiv náboženství. Autor zde zkoumá postavení náboženství a církví v současném světě, velmi podrobně analyzuje v kapitole druhé sociologické aspekty sekularizace a pojetí sekularizace u jednotlivých představitelů buržoazní sociologie náboženství a podává marxistické pojetí procesu sekularizace. To je zaměřeno proti pojetí sekularizace, které je časté u buržoazních sociologů náboženství. Ti ji chápou jen jako změnu forem religiozity. Podkladem takového stanoviska je názor o tom, že náboženství je stálý nebo věčný jev spjatý s lidskou existencí.

Po rozsáhlé analýze marxistického pojetí sekularizace v konfrontaci s buržoazními sociology autor analyzuje ve třetí kapitole poslední části současné problémy proměn náboženství. Velkou pozornost věnuje vzniku nových sekt ve vyspělých kapitalistických zemích; tato část má hodnotu analytickou i informativní, uvádí hojně údaje a fakty o růstu sekt. V poslední kapitole se A. Sekot zaměřuje na rozbor některých nejdůležitějších nemarxistických koncepcí budoucnosti náboženství. Podrobuje kritice zvláště ty názory, které zdůrazňují životnost náboženství v individualistické formě religiozity jako výrazu „privatizace vztahu k transcendentnu“. Nemarxisticky orientované úvahy o budoucnosti či o budoucím vývoji náboženství se u většiny autorů vztahují především k podmínkám kapitalisticky nejrozvinutější a také navenek nejnáboženštější země, tj. k USA. Svě kritické názory k těmto koncepcím shrnuje Sekot takto: „Prakticky jde o snahu přenést náboženskou víru z odosobněné církevně orientované roviny do polohy niterně prožívané a často silně emočně exaltované víry v lepší svět, který se nachází mimo rámec deprimující každodenní reality, o snahu povznést se nad starosti všedního dne k vytuženým hodnotám světa snů, kde alespoň pomyslně můžeme navázat otevřené a harmonické vztahy s lidmi, najít míru osobní sebeidentifikace zaujetím svého místa v kosmu. Společenský obsah těchto světonázorových typů odráží restrukturaci hodnot současné urbanizované západní společnosti, která se mnohdy nedokázala vyrovnat s novými nároky, jimž je vystavena zejména psychická stránka lidské osobnosti. Z tohoto hlediska jde i o konkrétní projevy světonázorové bezvýchodnosti buržoazní společnosti, kde náboženství do značné míry vystupuje jako světonázorový kompenzační činitel v životě jedince i společnosti“ (s. 346). Stoupenci názoru o životnosti náboženství v soudobém kapitalismu a v moderní společnosti vůbec většinou doprovázejí své názory projevy lítosti nad ztrátou vlivu náboženství v oblasti sociální a politické.

Celá práce končí závěrem, který obsahuje úvahy o náboženství v socialistické společnosti, o podmínkách a příčinách jeho dočasné existence, o tvůrčích úkolech vědeckého ateismu, který není jen pouhým popřením náboženství, ale pozitivním rozvíjením uvědomělého materialistického ateistického světového názoru, socialistického humanismu a socialistické morálky ve vazbě na praktickou realizaci všech předností a vymožeností socialismu za předpokladu aktivní účasti každého jedince na tomto procesu.

Recenzovaná práce má celou řadu předností. Je to práce teoreticky fundovaná, její nedílnou součástí je kritická analýza a odhalování buržoazních sociologických koncepcí, které přes všechny vnitřní odstíny příslušnosti ke školám a směrům i podle národních podmínek autorů zaujímají objektivně apologetická stanoviska ve vztahu k náboženství a při úvahách o jeho roli, významu a funkcích. Autor věnuje značnou pozornost i problémům metodologickým. Kromě kritiky významných buržoazních představitelů sociologie náboženství minulosti i současnosti, analyzuje i názory představitelů české buržoazní a nemarxistické sociologie i filozofie, kteří se zabývali náboženstvím. Je zde kritika názorů Masarykových, uvedeny jsou i názory A. I. Bláhy, je hodnocen I. Kunte a filozof J. Tvrdý. Diferencované Sekot analyzuje a kritizuje ty autory, kteří sice představují teologické pojetí náboženství,

ale v kontextu poválečného vývoje po roce 1945 se snažili spojit základní podstatu náboženské víry s novou sociální realitou. Zde jde především o názory F. Linharta a F. Hníka.

Předností Sekotovy práce není jen zevrubná, fundovaná a o znalosti literatury opřená kritika buržoazní sociologie náboženství. Předností není jen teoretické a metodologické zaměření v kritice i při vlastním pozitivním výkladu. Sekot záměrně usiluje o využití výsledků u nás prováděných empirických sociologických výzkumů náboženství a religiozity. Opírá se o bohatou sovětskou literaturu teoretickou i o výsledky sovětských sociologických výzkumů religiozity, využívá i práce autorů z NDR. Dále je třeba ocenit, že jeho práce zahrnuje velké množství závažných problémů jak ve vztahu k buržoazní sociologii náboženství, tak i při vlastním marxistickém výkladu náboženství a jevů s ním spjatých. Jde skutečně o práci kvalitní, v níž autor prokazuje, že je k řešení vytyčených problémů připraven a že napsal knihu, která je výsledkem důkladné, svědomité práce v závažné sociologické specializaci. Není to jistě práce bez nedostatků, stačí jen připomenout rozsah i šíři vytyčených a řešených problémů i zahrnutí mnoha úrovní analýzy – od otázek teoretických a metodologických, přes kritiku velkého počtu představitelů i děl buržoazní sociologie náboženství až po spojení teoretických a metodologických přístupů s empirickými sociologickými výzkumy náboženství a religiozity. Některé problémy v práci jsou podmíněny otevřeností a diskusním rázem nebo malou propracovaností v rámci neprávem opomíjené a přesto velmi závažné sociologické specializace.

Při snaze přičinit kritické připomínky k recenzované práci musí recenzent brát v úvahu i skutečnost, že jde o naši původní, první a v takovém rozsahu u nás dosud nezpracovanou publikaci. Proto také není k dispozici objektivní měřítko srovnatelnosti s jinými pracemi. Snad by bylo možné více podložit argumenty tezí, že sociologie náboženství je součástí vědeckého ateismu a rozvést zmínku o snahách vytvořit sociologii ateismu. Autor sám při výkladu narazil nejen na obecně psychologickou, ale i sociálně psychologickou problematiku náboženství. Jde o styčné body se sociální psychologií. Pro další analýzu náboženství může být uplatnění sociálně psychologického přístupu ve spojení se sociologickým užitečné. A ještě dvě malé připomínky. Autor čerpá z bohaté a rozmanité sociologické literatury. Méně informovaní čtenáři by jistě rádi uvítali základní stručný přehled nejdůležitější literatury k sociologii náboženství. Jednou z mála chyb v odkazech je česko-ruský název knihy sovětského autora na s. 134 *Pokroky novéj istiny*.

Práce A. Sekota je nesporně cenným příspěvkem k rozvíjení marxistické sociologie náboženství u nás. Její tematika je závažná, podnětná, její souvislost s praxí socialistické společnosti a aspekty sociální, politické, ideologické a morální jsou mimo diskusi. Jistě ji přivítají nejen sociologové, ale i ti, kdo se zabývají filozofií, vědeckým komunismem, vědeckým ateismem. A na závěr budiž dovoleno recenzentovi vyjádřit přání či naději, že zdařilá práce A. Sekota bude inspirovat naši sociologii k rozvíjení sociologie náboženství na úrovni kritiky významné buržoazní sociologické specializace i pro potřeby vývoje socialistické společnosti při šíření vědeckého světového názoru.

Eduard Urbánek